

COMMUNISM. NATIONAL AND INTERNATIONAL
TAUMO SAARELA AND KIMMO RENTOLA (ED.)

(Kommunizmus. Nemzeti és nemzetközi)

Helsinki, SHS 1998. 348 p.

Mai magyar szemmel rendhagyó könyvet vehet kézbe az olvasó. Ennek a könyvnek szerzői – finn, svéd, angol, francia és olasz egyetemi oktatók, intézeti munkatársak – valamennyien a hagyományos „nyugati világból” vagy a semleges északi országokból kerültek ki, és jól érzékelhetően nem most, az utolsó három-négy évben kezdték meg kutatásaikat. Témájukkal régóta foglalkoznak, ismerik a legújabb irodalmat, és jórészt már felhasználták az újabban megnyílt moszkvai levéltárak anyagait is. Szándékosan nagyon lazán szerkesztett művel állunk szemben, amelyben találhatóak terjedelmes átfogó írások, illetve olyan tanulmányok, amelyek egy-egy ország kommunista mozgalmát, párttörténetét tekintik át. Egyes tanulmányok kifejezetten a kiemelkedő, fontos személyiségek – Togliatti, Kuusinen, Pollitt stb. – életútját mutatják be. Magától értetődően ezek az írások is rendre túllépik az „egyszemélyes életrajzok” kereteit. A kötet bevezető tanulmányát a kötet egyik szerkesztője, Taumo Saarela írta, s egyértelműen meghatározta az általános megközelítést és a kötet célját: be kívánják mutatni, a Kommunista Internacionálé (KI) történetében miként jelentkeztek a nemzeti és az internacionalista törekvések.

Részletes ismertetésünket mindjárt egy portréval kezdjük. A szerző Kevin Morgan, a tanulmány Harry Pollittről szól. Pollittről jól tudott, hogy a Brit Kommunista Párt (a továbbiakban CPGB) főtitkára volt, Kevin Morgan pedig a manchesteri egyetem tanára, számos könyv szerzője, és szinte valamennyi

könyve, tanulmánya a CPGB történetével foglalkozik. Kevin Morgan mindjárt az írásának az elején hangsúlyozza, hogy az utóbbi időben nagyon elterjedtek az olyan leegyszerűsítések – jobbra nem a szaktörténészeknek, hanem a médianak köszönhetően –, hogy a kommunista pártok csak Moszkvának voltak alárendelve, aminek egyik és lényeges oka, hogy pénzügyileg Moszkvától függtek. Anyagi tekintetben azonban ez nem volt lényeges, és a moszkvai kapcsolat általában más vonatkozásban sem volt túl szoros. Morgan hangsúlyozza, hogy Nagy-Britannia eleve nem volt oly fontos Moszkva számára, mint Németország vagy Franciaország. Nagy-Britannia földrajzilag is távolabb volt, a CPGB pedig mindig túl kis párt volt ahhoz, hogy rövid távon Moszkva sokat remélhetett volna tőle. Ezek után – ha úgy tetszik – a „póráz” lazább is volt, hosszabbra is volt engedve. Mint Morgan aláhúzza: Moszkva maga sem kívánt beavatkozni a belügyeibe – az ideológiai alapkérdések vagy a nagy történelmi fordulók kapcsán azonban igen.

Az összefüggérendszer azonban távolról sem volt ilyen egyszerű. Morgan kiemeli, hogy a CPGB vezető testületében nem akadtak olyan kiemelkedő teoretikusok, mint Gramsci, Togliatti vagy Luxemburg. (Érdekes módon Morgan e vonatkozásban megfélekedezik R. P. Dutt különleges személyiségéről és szerepéről.) A párt vezető személyiségei brit munkások vagy olyan egykori munkások voltak, akik a nagyiparból emelkedtek ki és ezáltal lettek pártvezérek. Jellegzetesen nem sokra tartották az elméleti kérdéseket, és a Kommunista Internacionáléban sokszor nagyon szokatlanul, nyíltan és szinte gorombán fogalmazták meg az olykor nyilvánvalóan eltérő véleményüket – főként olyankor, amikor az már Angliát is érintette, s amikor jól tudták, hogy a brit munkásoknak arról más a véleményük. Morgan e láncolat sok eseményére világít rá. Az epizódok nyomán azonban azt is kiemeli, hogy a brit pártvezetés mindig nagyon érzékenyen reagált saját párttagságának véleményére (ami nem volt jellemző minden kommunista pártra). Sőt ezen túlmenően általában a brit munkásság véleményére is.

Külön eset a moszkvai Komintern-instruktorok kérdése. Általában rosszak voltak, mint Morgan hangsúlyozza, és idézi Pollitt és mások véleményét. Az instruktorok főként németek voltak, akik „mindent jobban akartak tudni”, és úgy vélték, hogy a brit feltételeket is ők ismerik jobban. De akadtak kivételek is, Morgan az ő személyükről sem feledkezik meg.

Ami ennél lényegesebb kérdés: a párt befolyása a munkásságra, illetve az értelmiségre. Ez utóbbi vonatkozásban emlékeztet a Left Book Club (LBC) sikere, a könyvsorozat az 1930-as évek derekától jelent meg, s valóságos brit értelmiségi néppfrontot alkotott. A könyvsorozat lelke és kiadója Victor Gollancz volt, aki maga soha nem volt a CPGB tagja, de lehetőséget adott a kommunistáknak, hogy a sorozat összeállításába beleszóljanak és alkalmasint egy-egy könyvet is irjanak. Méltán Morgan ezt a sikert emeli ki: melyet az is mutat, míg a CPGB-nek az 1930-as évek második felében mintegy 12 ezer tagja volt, ugyanekkor az LBC egy-egy könyve 50 ezer vagy még nagyobb példányszámban fogyott el.

A másik kiemelkedő siker a Daily Worker, a CPGB napilapja. A lapot 1930-ban jelentették meg először, s kezdetben szintelen, szektás, kis, 10 ezer példányszám körüli lap volt, ám éppen Pollittnak köszönhetően – aki nagyobb mozgásszabadságot adott a szerkesztőknek – valóban igen befolyásos baloldali ellenzéki orgánum lett, amely az 1930-as évek utolsó harmadában 375 ezer példányban jelent meg. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy a CPGB befolyása ekkor messze túlnőtt a párt taglétszámán.

Morgan megvilágít egy további szálát is: nevezetesen azt, hogy a CPGB-ből számos országosan fontos szerepet játszó szakszervezeti vezető emelkedett ki (pl. Arthur Horner) – többnyire a bányászok sorából. Az írás bemutatja azt is, hogy egyes munkáspárti vezérek – miként korábban George Lansbury, később pedig Stafford Cripps – miként nyitottak ajtót a kommunistákkal való együttműködés számára, aminek egyik fontos terepe a baloldali munkáspárti hetilap, a Tribune volt.

Pollitt és a CPGB ilyen kiemelése persze önkényes volt, csak éppen Kevin Morgan írása kiváló példátul szolgált annak bemutatására, hogy az ebben a kötetben közölt írások mennyire nem sablonosak, leegyszerűsítőek, mennyire meggondolkodtatóak, és a kutatókat, érdeklődőket további munkára sarkallhatják.

Hasonló szellemű a Lars Björlin tollából származó és a Magyarországon kevésbé ismert svéd Zeth Höglundról szóló írás. Björlin svéd egyetemi oktató, évtizedek óta foglalkozik Höglunddal, és Höglund szerteágazó levelezésének megjelentetését készíti elő. Höglund maga a Svéd Szociáldemokrata Munkáspártban (SAP) nőtt fel. Még 1914 előtt lapszerkesztő lett, az ifjúsági mozgalom és a baloldali ellenzék vezetője. 1917-ben a zimmerwaldi mozgalom egyik csillaga, a születő kommunista párt egyik vezére, a Kommunista Internacionálé VB tagja. 1924-ben azonban kizárták. Mindez nagyjából ismeretes volt eddig is. Björlin most elsősorban az 1918–24-es korszakát elemzi. Azt hangsúlyozza, hogy Höglund elsősorban szónok és újságíró, nem pedig teoretikus, még kevésbé szervező és rendszerteremtő volt, akit szavai és olykor nagy befolyása ellenére mégis könnyű volt elszigetelni az új kommunista pártban is.

A személyi portrékat folytatva, a kötet kitűnő írást közöl Aldo Agosti tollából Togliattiról. Agosti a torinói egyetem professzora, szintén hosszú évtizedek óta foglalkozik a Komintern és az Olasz Kommunista Párt (a továbbiakban OKP) történetével, nemrégiben jelent meg nagyobb Togliatti életrajza. Togliatti alakja persze nem ismeretlen a magyarul olvasók előtt, hiszen válogatott írásai mellett számos állásfoga-

lása jelent meg annak idején magyarul. Olaszul pedig két nemrégiben meghalt neves olasz kommunista történész írt róla (Raggonieri és Spriano), akikre Agosti illően hivatkozik is.

Agosti azzal kezdte írását, hogy aláhúzta, Togliattinak nagy tekintélye volt a KI-ban, de ugyanakkor az OKP-ban, később az olasz politikai élet egészében. A KI-ban – úgyszólván mindvégig – konfrontálódott, élete utolsó hónapjaiban is mindenki által ismerten vitái voltak az SZKP vezetésével. A nézeteltérések ellenére Hruscsov és az SZKP új, felelősségteljes nemzetközi feladatokat kívánt rábizni. Más megközelítésben – ahogyan Agosti írja – élete 1917-től, a polgárháború kezdetétől a hidegháború éveinek végéig állandó idegtépő küzdelemben telt el. Avagy ismét az ismert ellentmondás: az OPK akkor született, majd erősödött meg, amikor Olaszországban a fasiszmus győzött. S még tovább, Togliatti akkor lett 1926-ban hosszú belső vergődés után az OKP főtitkára, amikor Olaszországban Mussolini fasiszmusa „totálissá” vált. Agosti természetesen azt is megvilágítja, hogy Togliattinak nagy része volt a fasiszmus helyes értékelésében és a széles antifasiszta front kialakításában. Nem kevésbé izgalmas Togliatti szerepe az 1944/45 utáni „új világ” és új Olaszország viszonyai közt, véleménye, a sztálinizmus megítélésével kapcsolatos kritikái, s mindezzel kapcsolatban Moszkvához és az OKP többi vezetőjéhez fűződő viszonya. Az érdekességek a részletekben rejtőznek – ám erre e helyütt nincs mód kitérni.

A nagy személyiségek portréi sorában – amelyek minden esetben természetesen egyben pártjaik, sőt egyben országaik fő problémáira is reflektálnak – a kötet egyik finn szerkesztőjétől származik az az áttekintés, amely Kuusinenről szól. Már a cím is jelzi az alapproblémát: Az ember, akinek „két hazája” volt. Kuusinen – aki a finn szociáldemokrata mozgalomban nőtt fel, annak egyik vezetője lett, majd jelentős szerepet vállalt az 1917. és 1918. évi finn forradalmi eseményekben, majd az ellenforradalom győzelme után sokakkal együtt Szovjet-Oroszországba menekült – nem annyira Szovjet-Karélia, inkább a KI életében játszott vezető szerepet. Rentola mindezzel kapcsolatban erősen hangsúlyozza a sajátos finn vonásokat, a nehéz nemzeti örökséget, hiszen Finnország kemény cári és orosz nacionalista elnyomás után éppen csak hogy elnyerte függetlenségét. A dolgok a finnek és Kuusinen számára sem voltak egyszerűek és egyenes vonalúak. A finn forradalmárok, a „vörös menekültek” sorsa sok esetben ugyanúgy tragédiába torkolt a Szovjetunióban, mint később a magyaroké, németeké vagy az osztrák „Schutzbündleré”.

Rentola érzékelteti: mennyire nem megoldott Kuusinen történeti helyének kijelölése. Idézi, de elutasítja Furet véleményét, aki egyszerűen mint „régibőlse víkról” ír róla. Ezt ugyanúgy leegyszerűsítésnek itéli, miként Carr angol professzor, a Szovjetunió és az SZKP történetének nagyon elismert szakértőjének általában mérvadóan elfogadott véleményét, miszerint a finn kommunista vezető egy „teljesen szürke”, jelentéktelen személyiség volt.

A hosszabban ismertetett portrék mellett francia szerző tollából tanulmányt olvashatunk arról, a Francia Kommunista Párt miként nézett szembe a nemzeti és az internacionalista elkötelezettség kihívásával. Finn szerző dolgozta fel, hogy miként alakult Szovjet-Karéliában a nemzeti, kisebbségi politika az 1920-as, illetve az 1930-as években. Norvég szerző pedig ugyanerre a korszakra vonatkozóan a Norvég Kommunista Párt és a KI viszonyát dolgozta fel. A norvég párt erős volt, s meglehetősen függetlenségre tett szert, s sok ütközése volt a KI-val, melynek következtében számosan kiszakadtak a pártból és külön utat választottak.

Lévn. hogy ez a könyv 1998-ban, a „poszt” korszakban jelent meg, nem csoda, hogy egy finn történész hölgy azt dolgozta fel, miként jelenik meg az „új nő” a finn kommunista hetilapokban az 1920-as években. Egy másik finn történésznő, egyetemi oktató pedig korunk másik divatos, de vitathatatlanul indokolt módszerével olyan írást jelentetett meg, amelyik azt mutatja be, hogy a „fekete” 1920-as és 1930-as éveknek milyen „vörös emlékei” maradtak fenn. Jani Krekola, a helsinki egyetem politikatörténeti tanszékének munkatársa pedig arról készített tanulmányt, kik voltak a moszkvai pártiskolákban a finn hallgatók. (Ifjabb történészek újabban több kötetben dolgozták fel ezt a témát svájci vonatkozásban. Tudtommal ezen a téren magyar felmérés nem készült.)